

ספר על הכוריאוגרף ליאוניד יעקובסון

Janice Ross, *Like a Bomb Going Off — Leonid Yakobson and Ballet as Resistance in Soviet Russia*, New Haven: Yale University Press, 2015.

רות אשל

שמו של הכוריאוגרף היהודי-רוסי ליאוניד יעקובסון (1904-1975) כמעט ואינו מוכר בקרב קהילת המחול בישראל, אבל אנשי הבלט שעלו לארץ מברית המועצות לשעבר, בדומה לקהילת המחול העולמית, רואים ביעקובסון את הכוריאוגרף החשוב והמקורי ביותר שפעל ברוסיה הסובייטית. ואלרי פנוב, שהיה סולן בבלט קירוב בסנט פטרבורג ורקד ברבות מעבודותיו החשובות של יעקובסון, אומר, "אחרי מיכאיל פוקין (Mikhail Fokine) היו ברוסיה שני כוריאוגרפים גדולים: קסיאן גליזובסקי (Kasyan Goleizovsky) ויעקובסון. רקדתי ביצירות של שניהם, אבל בעיקר ביצעתי עבודות של יעקובסון. הוא היה חדשני".

נדיה טימפיבה, מנהלת בלט ירושלים, זוכרת שאמה, הבלרינה נינה טימפיבה מהבולשוי, רקדה גם היא ביצירותיו. "הוא הקדים את זמנו, הביא לבלט ראייה חדשה והיה מהפכן", אומרת טימפיבה. רוסיה הסובייטית עשתה ככל יכולתה כדי שריקודיו יידחקו לקרן זווית ויעלמו מהתודעה, אבל הסיפור של גדול הכוריאוגרפים הרוסים בתקופה הסובייטית מסופר בספרה המרתק של ג'ניס רוס, שיצא לאור השנה בארצות הברית.

ספריו של אלכסנדר סולז'ניצין על הגולאגים, המידע על רדיפתו של המלחין דמיטרי שוסטקוביץ' (Dmitri Shostakovich) בידי המשטר, סיפור עריקתם למערב של רקדנים ויוצרים כרודולף נוריב, מיכאיל ברישניקוב ונטליה מקרובה - שני האחרונים עבדו עם יעקובסון וכך טעמו לראשונה את טעמו של חופש באמנות - מכל אלה אולי אפשר להתחיל ולהפנים את עומק החנק שחשו אמנים שפעלו תחת המשטר הסובייטי. במקרה של יעקובסון נוסף לסיפור החנק האמנותי טעם מיוחד - טעמה של ההתנכלות ליהודי ברית המועצות.

הקריאה בספר מעוררת שוב ושוב השתאות לנוכח הכוחות הפנימיים שנדרשו ליעקובסון כדי להמשיך וליצור כאדם חופשי, בסטודיו שמצטייר כבועה בבית כלא ענקי. "בכל בוקר היית קם ולא יודע אם יבואו לאסור אותך", מספר פאנוב. "יכולת להיות מנקה רחובות או גנרל שזכה בעיטור הגבוה של סטלין". יעקובסון האמין שעליו להיות רך וחזק בעת ובעונה אחת. לדעתו, הצליח לשרוד את רדיפת היהודים בימיו של יוסיף סטלין מכיוון שהמנהיג מת לפני שהספיקו לעצור אותו.

השאלה מה הביא את הסובייטים לאמץ את הבלט הקלאסי, גאוות הצארים והאצולה הרוסית, עלתה פעמים רבות בהיסטוריה. ולדימיר לנין הכריז על ביטול הדת ובמקומה ביקש לרומם את האמנות, אבל דאג לשמור עליה בשליטת המפלגה ומנע מהיוצרים חופש אמנותי. לדברי רוס, לנין לא אהב יצירות אוונגרדיות וביקר על פניהן את היפה, שזוהה בעיניו עם הבלט. התפקיד שנועד לבלט היה לספר סיפורים חדשים, ברוח פרולטרית, שתאמה את צרכי התעמולה הפנימיים. מכיוון שאחוז גבוה מתושבי ברית המועצות היו חסרי השכלה והבלט מאפשר לספר סיפורים ללא טקסט,

ש"דילגו" עליה. עם זאת, פולר השפיעה מאוד על המחול המודרני ובעיקר הפוסט-מודרני. הרעיונות, הניסיונות והחזון שלה היוו תקדים וישמו על ידי יוצרי המחול הפוסט-מודרני בשנות ה-60. רבים מהשינויים הרדיקליים שחוללה, ובהם ההתמקדות בדמות ובדימוי ולא ברגש, בוורטואוזיות הטכנית, בנרטיב או ביופי הפיסי של הרקדן נותרו רדומים עד האוונגרד של שנות ה-60 באמריקה.

אלווין ניקולאיס (Alwin Nikolais), שפעל עוד לפני שנות ה-60, נחשב ממשיך התפישה של פולר בנוגע לחופע המחול. ניקולאיס יצר דימוי נע על הבמה בעזרת אביזרים, תאורה, מוסיקה ותנועת הרקדנים, ובכך נתן הד לרעיונות, לחזון ולדימוי הנע שיצרה פולר.

פולר היתה יוצרת מורכבת ועשירה, שאת יצירתה אפשר לקרוא מנקודות מבט מגוונות, תוך שימוש בכלים ובמושגים המקובלים בשדות ידע שונים, כמו לימודי מגדר, תאורה לתיאטרון, היסטוריה של המחול ועוד. כיום ממשיכים להתבונן, לחקור ולקרוא אותה באותם שדות. אפשר, למשל, לראות התייחסות מחדשת למה שפולר מייצגת בעיקר בקרב חוקרים הדנים בייצוג של דמות האשה על הבמה. הדיון של הגות פמיניסטיות עכשוויות בייצוג דמות האשה על הבמה מתקשר לערכים, לרעיונות ולאישיות של פולר.

ביבליוגרפיה

- ביינס סאלי, 2010. *טרפסיכורה בסניקס מחול פוסט-מודרני*. רמת השרון: אסיא.
- Banes Sally, 1997. *Dancing Women*. New York: Routledge.
- Terpsichore In Sneakers*. Boston: Wesleyan University Press.
- Banes Sally, 1987.
- Cott, Nancy F., 1987 *The Grounding of Modern Feminism*. New Haven: Yale University Press.
- Current, Richard N. and Eusing Current, 1997. *Loie Fuller Goddess of Light*. Boston: Northeastern University Press.
- Fuller Loie, 1913. *Fifteen Years of A Dancers Life*. London: Herbert Jenkins Ltd. and Norwich Press.
- Jowitt Deborah, 1988. *Time and the Dancing Image*. New York: William Morrow and Co. Inc.
- Mazo Joseph H., *Prime Movers*. New Jersey: The Princeton Book Company.
- Morris Gay. "La Loie". *Dance Magazin*, 1977: 37-41.
- Sommer, Sally R. "Loie Fuller". *Drama Review*, 1975: 5367-.
- Spackman Hellen, "Minding the Matter of Repräsentation: Staging the Body (Politic)". *Contemporary Theatre Review*, 2000: 522-.

מקור אינטרנט

Art and Culture, Georgia O'Keeffe page. 1 Oct. 2002. Art and Culture.com. artandculture.com/cgi_bin/ACLive.woa/wa/artist

סמדר וייס היא מרצה בבית הספר לאמנויות המחול בפקולטה לאמנויות, מכללת סמינר הקיבוצים, תל אביב. בעלת תואר שני במחול מאוניברסיטת וושינגטון וגם למדה בתוכנית לתואר שני בחוג לתיאטרון בפקולטה לאמנויות באוניברסיטת תל אביב. בעבר שימשה יו"ר ארגון "המחול והילד" (DACI) - סניף ישראל ובצוות הפיקוח על המחול במשרד החינוך. כיום עוסקת גם בצילום.

הוא נמצא מתאים לשמש כלי בשירות המשטר. המחול המודרני, לעומתו, נחשב בלתי נשלט ולפיכך חתרני.

יעקובסון היה בוגר בית הספר לבלט ואנגובה. "המוסד הזה דוגל במסורת הנוקשה של הבלט, היצירתיות הושתקה", אומרת טימופייבה. "לא היו שם אימפרוביזציות ולא למדו מחול מודרני. הכל היה לפי הכללים". יעקובסון החל ליצור ריקודים לתלמידים המתקדמים בבית הספר. כמו רבים מהצעירים המהפכנים בתחילת דרכם, גם הוא ביטא עמדה קיצונית נגד הבלט, אבל בהמשך הבין שתפקידו למקם את הבלט בתוך העידן המודרני. הגדולים בין רקדני הבלט הרוסי, שעבדו אתו, אמרו שרק יוצר כמוהו, שניחן בידע עמוק כל כך בבלט, יכול היה לחדש בלי להרוס.

יעקובסון יצר 180 בלטים ורוס מקדישה מקום נרחב לניתוח ריקודים נבחרים, כדי להצביע על חדשנותו. החדשנות באה לביטוי בשפה התנועתית החופשית ובעיסוק בתכנים חברתיים ואסתטיים. "הריקודים שלו היו קשים לביצוע, כי הפתרונות התנועתיים לא היו צפויים והיו מורכבים בפרטים הקטנים". ריקודים בלי תוכן, או ריקודים מופשטים, היו אסורים מפני שנתפשו כמייצגים את המערב. יצירה מופשטת אפשר לפרש בדרכים רבות ואולי, מי יודע, אפשר לחלץ ממנה גם אמירות אנטי-סובייטיות. יעקובסון עשה את הלא ייעשה ויצר כמה ריקודים בהשראת ההיסטוריה של המחול. בתפישה הסובייטית המקובלת, את העבר יש למחוק. בין הריקודים האסורים של יעקובסון אפשר להזכיר את הסולו *וסטריס*, יצירה שיועדה לברישינקוב הצעיר. הסולו הנפלא ירד במהרה מהבמה בברית המועצות, אבל צולם, פעולה נדירה באותה תקופה, וכיום אפשר לצפות בו ביוטיוב: <https://www.youtube.com/watch?v=-sAoSALdRyM> כשמדובר בריקוד אין כמראה עיניים, ואפשר להתפעם מהרעננות היצירתית.

אף על פי שהיה כוריאוגרף הבית של בלט קירוב ונחשב לכוריאוגרף המקורי ביותר במולדתו, רבות מהצעותיו של יעקובסון לחופעי בלט נדחו על ידי פקידי המשטר. ככל שפרסומו גבר, כך גברה האגרסיביות של המאמצים להצר את צעדיו. היה עליו לדווח בדייקנות על כל ריקוד שביקש ליצור, "כאילו שריקוד אפשר לספר במלים", כדבריו. בדומה לעמיתו, היה עליו להיאבק על הרכב הרקדנים שישתתפו ביצירותיו

ואם רצה להשתמש במוסיקה שכתב מלחין לא סובייטי, כמו אלבן ברג, או ביצירה של מלחין סובייטי דחוי כמו שוסטקוביץ', אישור העבודה הועמד בספק. לפני כל בכורה שהעלה הגיעו לסטודיו משלחות כדי לאשר את היצירה, לדרוש שינויים או למנוע את הבכורה. זאת היתה השיטה, אבל יעקובסון היה יהודי ואפילו העז ליצור מחרוזת של ריקודים יהודיים. לא פעם, כדי להתפרנס, נאלץ לנדוד ולהעלות ריקודים במסגרות שונות.

אחרי מותו של סטלין, עלייתו לשלטון של ניקיטה חרושצ'וב והנאום שנשא ב-1956 בפני הקונגרס הקומוניסטי, שבו הוקיע רציחת חפים מפשע בתקופת סטלין, היתה תקווה לשינוי. אבל זאת התבדתה, כידוע. יעקובסון יצר את הבלט *ספרטקוס*, שזכה להצלחה אדירה (לא מדובר בגרסה של יורי גריגורוביץ' מהבולשוי). הוא אפילו קיבל את עיטור סטלין, אלא שההצלחה הפכה אותו ליעד להתקפות בעיתונות, שטענה שהוא אדם קוסמופוליטי וחסר גאווה פטריוטית, כמו כל היהודים. הוא פוטר מבלט קירוב, אבל חזר ללהקה כעבור שנים מעטות. יעקובסון היה יוצר מוכשר מכדי שעולם הבלט יוכל להתעלם ממנו.

במשך שנים שב יעקובסון ופנה לשלטונות בתקווה לקבל אישור להקים להקה משלו, "תיאטרון מיניאטורות כוריאוגרפיות". האישור המיוחל ניתן לבסוף ב-1967. בברית המועצות לא היה מקובל להקים להקה בשביל כוריאוגרף. יעקובסון, שהיה בן 65, שעט קדימה, אסף רקדנים כראות עיניו, שכל אחד מהם היה אינדיווידואל, ואז קיבל הודעה שמשדד התרבות הסובייטי התחרט. אירינה, אשתו, מספרת שעצם הרעיון שבראש מוסד תרבות יעמוד יהודי היה בלתי נתפש באותה תקופה. ניצחון ישראל במלחמת ששת הימים העניק לו נחמה, למורת רוחם של הסובייטים. בראש הלהקה שהיתה חלום חייו העמידו כוריאוגרף אחר, בינוני, והלהקה נכנסה לגירעון עמוק. כעבור שנתיים היא נמסרה לידי יעקובסון. לא כל חברי הלהקה היו מאושרים, כי המנהל הקודם צירף ללהקה רקדנים צעירים שרצו לרקוד ביצירות קלאסיות ולא גילו עניין בעבודה ניסיונית. ההתנכלויות לא פסקו. המפלגה אסרה על הלהקה להופיע מחוץ ללנינגרד, בידיעה שכך תגיע להתמוטטות כלכלית ותגוע לאטה. יעקובסון שלח איך ספור מכתבים שלא נענו, ניהל מאבקים ונסע שוב ושוב למוסקבה רק כדי לשוב מתוסכל. על כל אלה מספרת רוס בהרחבה. לבסוף נשלח הכוריאוגרף איגור מוסייב לראות את הלהקה. בדו"ח ששלח למפלגה הוא קבע בפירוט: יעקובסון גאון. הסגר הוסר. יעקובסון יצר ללהקתו *מיניאטורות*

על *רוזן*, והסובייטים האשימו אותו בפורנוגרפיה. הם דרשו שהרקדנים ילבשו טוניקות ולא ירקדו יחפים. השלטונות הסכימו לפשרה מסוימת: אם הרקדנים לא נועלים נעלי בלט, שלפחות ירקדו בסנדלים. תיאור מפורט של יצירה זאת ואחרות אפשר למצוא בספר.

יעקובסון מת מסרטן ב-1975. אלמנתו ביקשה לעזוב את ברית המועצות עם הגל הגדול של יהודים שיצאו באותן שנים מהמדינה, אבל הסובייטים חששו שאם תעזוב היא תעלה את יצירותיו בישראל או בארה"ב. בסופו של דבר היא הצליחה לעזוב, הגיעה לישראל וממנה נסעה לארה"ב ולימדה בלהקת הבלט של סן פרנסיסקו. היא חזרה לישראל והתיישבה בחיפה. כל קהילת הבלט הרוסית בישראל באה לקבל את פניה. היא הסכימה שפגדה *קאטר* של יעקובסון יועלה בבלט ירושלים.

הספר המרתק מתאר את הקשר ההדוק בין המשטר והחיים בברית המועצות לבין האמנות. הוא עשיר בסיפורים קטנים, שממחישים את חיי היומיום במדינה טוטליטרית. הספר המצוין של רוס עושה צדק עם יעקובסון. צדק פאנוב באומר: "כל שנה יצרו בבולשוי ובקירוב כ-150 בלטים. מי זוכר אותם? כולם היו עותק של גריגורוביץ'. את יעקובסון יזכרו".

ד"ר רות אשל חוקרת מחול, כוריאוגרפית ורקדנית. הופיעה בריטלים של "מחול אחר" בשנים 1977-1986 ובתוכניות שהעלתה בבתי ספר במסגרת נוער מוסיקלי (1978-1989), מחברת הספר *לרקוד עם החלום - ראשית המחול האמנותי בארץ ישראל 1920-1964*, תחקירנית הספרייה למחול להקמת ארכיון התיעוד של המחול בישראל (1987-1991), עורכת שתפה של כתב העת *מחול בישראל* עם גיורא מנור (1991-1998), עורכת *מחול עכשיו החל מ-2000* ואילך. תואר שלישי מאוניברסיטת תל אביב, הפקולטה לאמנויות, בנושא "תיאטרון-תנועה בישראל 1976-1991", מבקרת מחול של עיתון *הארץ* החל מ-1991. מייסדת, מנהלת אמנותית וכוריאוגרפית של להקות המחול האתיופיות אסקטה וביתא (1995-2010).

